

קורבן אדם באמצעים אחרים

סם קריס

במאה העשרים ואחת, הקרבת קורבנות חדלה להיות תופעה ארכאית מוזרה ושבה והייתה לחלק בלתי נפרד של חיי היומיום. הפילוסוף רנה ז'יראר טען שהקורבן פותח בפנינו צוהר להבנת הסיבות שבגללן התפתחו התרבות, הדת והפוליטיקה. בשנים האחרונות, החזון האינטלקטואלי המקיף והיומרי של זוכה להכרה אקדמית גוברת, אבל גם הופך לדגל של אינטלקטואלים ימנים מסוג חדש

אפריל 2024

ב־8 בנובמבר 1519 ראו האירופים הראשונים שנכנסו לבירה האצטקית טנוצ'טיטלן דבר שאיש מהם לא ראה מעודו. "כל המבנים האלה", נזכר לימים הקונקיסטדור ברנל דיאז דל קסטיליו, נראו כ"ארמונות מסיפורי אגדות... גבוהים כל כך, מלכותיים ונהדרים". העיר הייתה גן פורח. בערב הדיף האוויר ריח שרף מבושם. הכיכרות "היו נקיות כל כך עד שלא נראה בשום מקום ולו גרגר אבק או אניץ קש". או אז טיפס דיאז דל קסטיליו במאה וארבע-עשרה המדרגות שהובילו למקדש הגדול וראה את "המזבח המכוסה דם קרוש שהשחיר", ואת האגנים שבתוכם בושל בשר אדם, ואת הררי הגולגולות.

לימים זיהו מיסיונרים הדהודים מוזרים בין פולחן האל ויצילופוצ'טלי, על קורבן האדם שנכרך בו, לפולחן ישוע המשיח. אולי, כך שיערו, חצה אחד משליחיו המוקדמים של ישוע את האוקיינוס והטיף שם את הבשורה הנוצרית, ובדורות שחלפו חל שיבוש מפלצתי: בשורת הגאולה הידרדרה לבשורה של טבח המונים. או שמא השטן, המסלף ומעוות את מפעלות האלוהים, הסתתר באמריקות כדי ליצור שם פרודיה מוטרפת של האמונה הנוצרית.

והרי ישוע עצמו הוא קורבן אדם: גאולתנו תלויה באדם אחד שעונה בפומבי ואז הוצא להורג לעיני כול. ישוע הוא גם אל - אבל כמוהו היו גם הקורבנות בפירמידות האצטקיות. בשפת נאואטל המילה היא אישיפְטלה (ixiptla), צֶלֶם: הקורבן הופך לייצוג של האלוהות. לפעמים סגדו לקורבנות כאל אלים עוד

לפני שעקרו את ליבם מגופם; לפעמים פנו האצטקים לקניבליזם פולחני ואכלו בשר אדם כדי להתאחד עם האלים, בדיוק כפי שנוצרים אוכלים מגופו ומדמו של ישוע מדי יום ראשון בכנסייה. אלא שהטקס האצטקי כלל נזיד בשר אדם ופרחי דלעת.

כיום, כעבור חמש מאות שנים, לא התקרבו הרבה לפיענוח ההתרחשויות ההן. לשם מה להקריב? מדוע נדמה שכמעט כל מסורת דתית כרוכה בהרג פולחני? בתנ"ך, בניהם הראשונים של אדם וחוה מתחילים להקריב קורבנות מייד עם הופעתם. הסיבה לכך אינה מחוורת. קין מציע "מפרי האדמה" ומנחתו נדחת; אלוהים מעדיף, כמדומה, את "בכורות צאנו" השחוטות של הבל. הטקסטים הסיניים הקדומים ביותר הידועים לנו, כתובות שנמצאו על עצמות ניחוש, מתייחסות לקורבן אדם: "האם יש להעלות על המוקד את האישה טְסאי? האם יוריד הדבר גשם?". ספרו של הסידוס **תאוגוניה** מתאר ויכוח שהתגלע על השאלה אילו חלקים מן הזבח יקבל האדם ואילו יינתנו לאלים. אין שם הסבר לשאלה מדוע זאוס, שדבר אינו חסר לו, אמור מלכתחילה להזדקק לפיסות של שור מת. קשה שלא להסיק מכך שאבות אבותינו מסתירים מאיתנו משהו.

היום כבר לא מקובל כל כך לשאול שאלות כאלה. מדעי האדם הלכו והתרחקו בכחמישים השנים האחרונות מן החיפוש אחר תיאוריות גדולות מאוחדות. למעשה, נדמה שהם הולכים במסלול ההפוך בדיוק: הם מכרסמים אט אט באוניברסליות המלכותית של המושגים הגדולים, ומנסים לראותם במונחים גרנדיזיים פחות. במקום לשאול מדוע לקוסמולוגיה האצטקית ולזו הנוצרית יש מכנה משותף רחב כל כך, חוקרים מעדיפים לשאול כיצד הושפעו טקסי קורבן מסוימים מן התנודות בשוקי התיירס המקומיים.

אבל רנה ז'יראר (Girard) לא אהב את הכרסום הזה. על פי ז'יראר, שמת בשנת 2015, סוד הקורבן פותח בפנינו צוהר אל הסיבות שבגללן חלקים גדולים כל כך של התרבות התפתחו כפי שהתפתחו.

מורשת שנויה במחלוקת

רעיונותיו של ז'יראר משונים, אבל הגלגולים שהם עברו לאחר מותו משונים עוד יותר. לאורך רוב הקריירה שלו הוא היה פרופסור לספרות צרפתית והשוואתית. בין תלמידיו בסטנפורד היה פטר תיל. המשקיע המיליארדר הוא היום מיסיונר בלתי נלאה של הרעיונות של מורהו משכבר: הוא מממן פרויקט בשם Imitatio שתומך במחקר של תיאוריה מימטית, וספר העסקים המהולל שלו **מאפס לאחד** צולל עמוק אל תוך הגותו של ז'יראר. שמו של ז'יראר נזכר לא אחת בפרסומים עם כותרות בסגנון "אסטרטגיה ועסקים", כך שהתיאורטיקן הייחודי עד מאוד הפך בעל כורחו למעיין פילוסוף עסקי: גדוש תובנות נבונות ומעשיות שיקדמו את הקריירה שלך בעולם הטק. זה לא בהכרח דבר רע. אם פרחי קפיטליזם ישקיעו את זמנם בהתמודדות עם פרשנויות ארכניות על סופוקלס ושייקספיר, הדבר עלול לכל הפחות לעכב את התקדמותם.

אבל בשנים האחרונות ממש, ז'יראר אומץ בידי מגזר מסוים מאוד של "הימין האינטרנטי". שמו נזכר שוב ושוב בפודקאסטים ונדחף לרשימות קריאה. ה"ז'ירארדיזם" נעשה מעין דוקטרינה סודית בחזית חדשה ומוזרה של מחשבה ריאקציונית, שהחלה לפקפק לא רק בתועלתן אלא בעצם קיומן של דמוקרטיה וקדמה חברתית. עבור חסידי החדשים, התיאוריה של ז'יראר ממחישה את התזה המרכזית של הפוליטיקה הריאקציונית: לא חשוב במה נאמין ולא חשוב אילו בדיות נמציא לעצמנו, טבע האדם לעולם לא ישתנה. כמו הקונקיסטורים בטנוצ'יטלן, הם אינם יכולים שלא להבחין בהקבלות בין החברה הליברלית המודרנית ובין חזונות הדמים המסוייטים ביותר בהיסטוריה. במאה העשרים ואחת, הקרבת קורבנות חדלה להיות סתם תחום עניין אקדמי מוזר ושבה להיות מאפיין בלתי נפרד של חיי היומיום.

רנה ז'יראר נולד לפני מאה שנה, אבל האיש ומורשתו נותרו עדיין בגדר חידה. כיום נעשה מאמץ מאורגן לכאורה להשיבו לזרם המרכזי באקדמיה: הצטברות של ביוגרפיות, ראיונות וספרי עיון, כנס גדול, וכעת יוצא בהוצאת פינגווין גם מבחר מכובד של כתביו. הספר אמנם הופק בתמיכתו של ארגון Imitatio של תיל, אבל הוא אינו מבטיח לקוראיו התעשרות מהירה וגם לא מתיימר לחשוף את הניווט הליברלי; הוא מתמקד בראש ובראשונה בפרשנויותיו של ז'יראר ליצירות ספרות ולכתבי הקודש, ונראה שהוא מציג אותן פשוט כהוגה דעות שאת עבודתו יש לשמר ולנצור למען הדורות הבאים. האם הצליחו סוף סוף להבין את ז'יראר? האם מישהו הצליח אי פעם? והאם כדאי בכלל לנסות?

התיאוריה המימטית

יש הוגים שרעיונותיהם מתפתחים בהדרגה, מתפתלים לכאן, פונים לשם. אפשר לדבר על מרקס הצעיר ועל מרקס הבשל; יש פער משמעותי בין פרויד לפני שגילה את יצר המוות ובין פרויד שלאחר מכן. ז'יראר אינו אחד מאלה. הוא היה סטודנט רגיל למדי בצרפת הכבושה, ואז אקדמאי רגיל למדי שדילג בין אוניברסיטאות אמריקאיות. את התזה שלו כתב על גישות אמריקאיות כלפי צרפת, ואת עיקרה חיבר בהסתמך על גזרי עיתונות שסיפקה לו שגרירות צרפת. הוא עשוי היה להמשיך בנתיב הזה כל חייו, אבל אז, לדבריו, בזמן שעבד על ספרו הראשון - *Deceit, Desire, and the Novel* - עלה בדעתו הרעיון הפילוסופי שהיה עתיד לפרסם אותו. הספר הראשון הזה, כפי שכותבת סינתיה הייבן בהקדמתה לאסופה החדשה בהוצאת פינגווין *All Desire is a Desire for Being*, "חקר ספרים וסופרים שעניינו אותו - סרוונטס, פרוסט, דוסטויבסקי, סטנדל ופלובר" - והוביל אותו לפקפק במה שהוא כינה "השקר הרומנטי": "מיתוס האוטונומיה האישית, 'העצמי האוטנטי' שקודש מימי רוסו ואילך". זה היה הספר שבו פרש לראשונה את סודות התיאוריה המימטית, פריצת הדרך האינטלקטואלית שלדברי הייבן נכרכה גם בהמרת הדת שז'יראר עבר עם הצטרפותו לכנסייה הקתולית. "ההתגלות שלו", היא כותבת, "הייתה גילוי של עצמי חדש - דתי וספרותי ואנתרופולוגי ואישי באופן עמוק ביותר; וחויית ההמרה שעבר נעשתה בסיס לחשיבתו ולכתבתו". את יתרת הקריירה שלו הקדיש ז'יראר לניסיונות למצוא דרכים חדשות להסביר את התבונה הזאת.

על פי ז'יראר, "אין לנו מושג אל מה אנחנו מתאוים". כאשר כל צרכינו הגופניים באים על סיפוקם - מזון, חום, קורת גג - אנו נותרים מול תהום פעורה: אנו רוצים עוד, אבל איננו יודעים מה. ואז אנו לומדים מאחרים - מתבוננים בזולת, מבחינים במה הוא חושק ומחקים אותו. אבל מה שאנחנו רוצים

באמת כלל איננו האובייקט; מה שאנחנו רוצים הוא לשמש בעצמנו דוגמה לחיקוי. במילותיו של ז'יראר, "כל איווי הוא האיווי להיות". ומאחר שהאיווי הוא מימטי, חיקויי, הרי הוא גם מידבק. "אם שניים מתאווים לאותו הדבר, עד מהרה יצוץ גם מתאוה שלישי", כתב. "ומרגע שיש שלושה מתאווים, ארבעה, חמישה, שישה, התהליך מתחיל להתגלגל ככדור שלג, ואז כולם רוצים את אותו דבר". אבל מרגע שכולם חושקים באותו דבר, מי שהיה מודל לחיקוי נעשה ליריב. ומרגע שניצתת יריבות מימטית, היא הופכת לאלימות רצחנית ומידבקת: בתוך זמן קצר כולם נתקפים להט לרצוח את כל האחרים.

ז'יראר ממקם את האלימות הזאת במעמקי הפרהיסטוריה שלנו. הפתרון שמצאנו עבורה היה השעיר לעזאזל. אנשים מוסיפים להעתיק זה מזה אפילו כאשר היריבות עזה. "היריבים נעשים יותר ויותר בלתי מובחנים, זהים; כפילים" - ומתוך כך הם מתחילים להעתיק גם שנאות. בסופו של דבר מופנית חמת הזעם של כולם כלפי שה תמים אחד - שעשוי להיות יחיד או קבוצה - והוא מואשם במשבר ונרצח בהשתוללות אלימה של קתריזיס.

ואז ההתקף חולף. מי שקודם רצו לרצוח זה את זה מסוגלים שוב לחיות יחד. בשלב זה מתגבשות קהילות האדם האמיתיות הראשונות, ואילו השעיר לעזאזל לובש ממדים חדשים. מצד אחד, הוא נאשם במשבר המימטי; אבל במקביל, במותו הוא מביא את המשבר לקיצו. בהדרגה מתחילים לראות בו מעין אל. וכאשר המחזור המימטי מתחדש, כבר יש עבורו פתרון מן המוכן: אפשר לבחור קורבן חליפי ולהניח להמון לרצוח אותו. לעיתים קרובות מדובר בזר, או באדם בעל נכות כלשהי, או בבעל חיים. כך למדנו להקריב קורבנות כדי לווסת את יכולותינו המופלגות להסתכסך.

אלימות אפוקליפטית

מבחינת ז'יראר, הסיפור הזה אינו רק חלק אחד מן ההיסטוריה האנושית; זוהי ההיסטוריה האנושית כולה. אותו דבר קורה בכל מקום שבו בני האדם נדרשים להתמודד עם הריקנות שבתשוקה. ולכן היהודים והיוונים והסינים והאצטקים הקריבו כולם קורבנות דרך שגרה, כדי לרסן את כוחות האלימות הבלתי נשלטת. מיתוסים רבים משמרים בליבם את הסוד האכזרי הזה. בסיפורו של אדיפוס יש מגפה המלך, זר פיסח, מזוהה כסיבה למגפה, מואשם בפשעים מפלצתיים ומוגלה מן העיר.

ז'יראר אינו סבור שהוא הראשון שהבחין בדפוס הזה. אצל שייקספיר הוא מזהה ניסיון לתאר את האיווי המימטי ואת מנגנון הקרבתו של השעיר לעזאזל. **חלום ליל קיץ**, למשל, הוא דוגמה ומשל לאופן שבו אנשים לומדים משכניהם מה לרצות, ואילו "**יוליוס קיסר**" אינו מתמקד לא בקיסר ולא ברוצחיו; הוא אפילו אינו עוסק בהיסטוריה הרומית, אלא בעצם האלימות הקולקטיבית".

את כתבי הקודש קורא ז'יראר בדרך דומה. תפיסת הבשורה הנוצרית אצלו מוזרה. אף שהיה קתולי מסור, כתבי הקודש הם לדידו יצירה בעלת ערך אנתרופולוגי לא פחות משהם התגלות אלוהית - מעין תיאור מורחב של התיאוריה המימטית (לפי פרשנותו, איוב הוא שעיר לעזאזל מן הסוג הרגיל, ולא קורבן של גחמה אלוהית). מסכת הייסורים של ישוע חוזרת על כל אחד ואחד מן היסודות של מיתוסי הקורבן הרגילים, בהבדל אחד גדול - הפעם הנרטיב מתעקש שהקורבן הוא התמים, ואילו ההמון הוא האשם.

הקורבן הוא שלוקח על עצמו את חטאי כל האחרים; הוא מומת בידיהם כדי שהם יוכלו להיגאל. הנצרות, בחושפה לראשונה את מה שהתרחש מאז ומתמיד, מתעקשת לא רק על חפותו של ישוע אלא גם על חפותם של כל שאר השעירים לעזאזל שנטבחו לאורך ההיסטוריה העמוקה, האפלה והנשכחת שלנו.

וכעת, משחשפו כתבי הבשורה את מנגנון הפעולה של הקרבת השעיר לעזאזל, הוא יפסיק לעבוד, בסופו של דבר. לאורך העידן הנוצרי (ובכפוף לכמה מסעות צלב, שרפת מכשפות, אינקוויזיציות ופוגרומים) הפסקנו לאט לאט לחשוב מנקודת מבטו של ההמון והתחלנו לחשוב מנקודת מבטו של הקורבן. כיום "הדאגה לקורבנות [...] שולטת בכל התרבות של הפלנטה שעליה אנחנו חיים". כחברה נקטנו אמצעים כדי למנוע הקרבת קורבנות אלימה, ובמובן מסוים זהו הישג כביר:

עולמנו ביטל את הצמיחות ואת העבדות. דיני העונשין שלנו נעשו אנושיים יותר, מעמדן של נשים השתפר, ואנחנו מגוננים על ילדים ועל זקנים. [...] גם אם צמצום האלימות הזה עשוי להיראות לנו רפה וקלוש ביחס לשאיפותינו, הוא חסר תקדים בהיסטוריה האנושית.

אבל מתוך שצמצמנו את האלימות הכרוכה בהקרבת הקורבנות, נטלנו על עצמנו את הסיכון בשחרור אלימות מימטית גדולה בהרבה - זו שהקרבת הקורבנות ויסתה עד היום. היום אנחנו מסוגלים לאלימות אפוקליפטית מסוג שהיה מטפורי בלבד עבור אבותינו. ואם השד המימטי ישתחרר מהבקבוק, הוא עלול להשמיד את העולם.

פוסט-שמאלנים

לראשונה קראתי את רנה ז'יראר בקיץ 2020. וכנראה לא הייתי לבד: בערך באותה תקופה החלו חברי "הימין המקוון" להתעניין בעבודתו יותר ויותר.

זו הייתה תקופה מוזרה. את מרבית חודש דצמבר של שנת 2019 ביליתי בצעידה בשכונות בשולי לונדון, דפקתי על דלתות זרים והפצתי בהם להצביע למפלגת הלייבור של ג'רמי קורבין. לרגע האמנתי באמת שהם יוכלו לנצח. מהצד הזה של האוקיינוס האטלנטי נראה היה הגיוני לדמיין את ברני סנדרס כנשיאה הבא של ארצות הברית. בחלוף שנים-עשר חודשים, כל הסגנון הפוליטי הזה - "סוציאליזם מילניאלי", או איך שלא נרצה לכנותו - בא אל קיצו. חשבתי שאנחנו עומדים לשנות את העולם; במקום זה קיבלנו מגפה. ודעתם של כולם נטרפה עליהם, והם התחילו להקריב איש את רעהו.

הז'ירארדיזם נראה לי אז תיאוריה שימושית. נדמה היה שהוא מתיר או פותר חלק ניכר מן השיח המוטורי: חשבון הנפש בעניין הצדק הגזעי לא היה חשבון נפש אמיתי, וגם לא היה קשור במיוחד לצדק, או אפילו לגזע. למעשה, הוא היה תופעה שמרנית עמוקה. וכך גם עם העודפויות של #MeToo. אנשים הגיבו לשיבושים הדרמטיים שהתחוללו בחייהם: קהילותיהם הפוליטיות התפרקו; הנגיף תקף את משפחותיהם וניתק אותם מחבריהם; המדינה התגלתה כגוף כושל ורצחני. משהו מכוער מאוד ריחף באוויר. בחרנו לסגת אפוא חזרה אל החיפוש אחר שעירים לעזאזל - קו ההגנה האחרון של סדר חברתי שהתרופף.

בנקודות זמן כלשהי באותה שנה הוזמנתי לכתוב לכתב עת שמאלני חדש. כתבתי, כמה מתאים, קטע קצר על הקרבת קורבנות. כעבור זמן לא רב נעשה שם שידוד מערכות וכתב העת החל להגדיר את עצמו "פוסט־שמאל". לא הבנתי למה הם מתכוונים בדיוק; עלתה בי מחשבה מעורפלת על טוני בלייר. הפוסט־שמאל היה מעין קליקה מקוונת יותר מאשר תנועה פוליטית ממש, והוא לא החזיק מעמד לאורך זמן; אבל קיומו קצר הימים סלל את הדרך למה שבא אחריו.

הפוסט־שמאלנים החלו כשריד מאוכזב של הרגע ההיסטורי של קורבין וסנדרס, כניסיון לפענח מה השתבש. הם טענו שבמקום שהשמאל המילניאלי יערוך רפורמות שוויוניות, נראה שהוא מקדיש את רוב עיתותיו למלחמות התרבות, כלומר מכונן את עצמו כהמון זועם שמעלה קורבנות לעולה. ולמרבה הפלא, נדמה היה כי פעולתו תואמת את פעולתם של כל מוסדות הכוח התרבותי והכלכלי במערב. מנקודת מבט זו, אולי מוטב כבר לזנוח את השמאל ולכונן ברית עם השמרנים.

מה שצמח מכך לא היה בדיוק ברית. הפוסט־שמאל התמוסס ועזר ליצור משהו חדש, זרם פוליטי עמום שאין לו שם מוסכם - בין השמות שהוצעו היו "הימין החדש", "הימין המוזר שמבלה את כל עיתותיו ברשת", "הימין העמוק" ו"הימין הדיסידנטי". מדובר בקונפדרציה לא נוחה במיוחד בין חסידיו וחסידותיו לשעבר של ברני סנדרס, מפתחי גוף ניטשיאנים, שטראוסיאנים חרמנים, טוקבקיסטים עצבניים, משוררים בגרוש, אומנים "חתרניים", פוליטיקאים, אוקולטיסטים פגאנים, וניאו־נאצים ממש. יש כנראה מי שמצליחים לסמן את כל המשבצות הללו בעת ובעונה אחת - למשל קרטיס יארווין, מתכנת יעקוביני שמציע להרחיב את ביטקוין לכלל מדינה אוטופית שתיקרא ביטציון; אדריאן ג'רמיול, משפטן מהרווארד שפעם הציע, על דרך ההטרלה, לפתוח את הגבול הדרומי של ארצות הברית כדי לכונן את "האימפריה של גבירתנו מגוואדלופה"; קוסטין אָלמריי, הידוע יותר בכינוי "Bronze Age Pervert" - מגיש פודקאסטים בעל דוקטורט מאוניברסיטת ייל, המשחק בַּרְשֶׁת תפקיד של טורף מיני פשיסט; וגיי די ואנס, מחבר הממואר רב המכר **יומני האפלצ'ים**, וכיום סנטור רפובליקני שמייצג את אוהיו.

מה שמחבר את חברי הקבוצה הזאת הוא, ראשית, תגובת הנגד להקרבת הקורבנות ההמונית של שנת 2020, ושנית, תסכול מן המערך המסורתי של השמרנות האמריקאית - ה"פיוז'ן" הרייגניסטי שחיבר בין כלכלה ניאו־ליברלית ובין בהלה תרבותית עבשה מבית היוצר של חברי "הרוב המוסרי". רבים מהם טוענים שתחת זאת הם רוצים מעין סוציאל־דמוקרטיה שמרנית. הם מתייחסים באהדה לסוגיות שהעסיקו באופן מסורתי את השמאל: תמיכה באיגודי עובדים, חשדנות כלפי תאגידים גדולים, התנגדות לאימפריאליזם האמריקאי, העדפה היפית למזון לא מעובד. ובעוד אידיאולוגים ימנים אחרים ממשיכים לזעום נגד סכנות התיאוריה הביקורתית או הניאו־מרקסיזם הפוסט־מודרני, השכבה האינטלקטואלית יותר של הימין החדש שמחה לאמץ את מושגיהם של הוגים שנחשבו פעם לנחלתו המובהקת של השמאל - מישל פוקו, ז'יל דלז, ג'ורג'ו אגמבן, ולפעמים אפילו מרקס.

העניין השני המשותף להם - לא לכולם, אמנם, אבל למספיק מהם - הוא כמובן הקרבה לרנה ז'יראר. עניין זה קשור, אולי, בפטר תיל. רבים חושבים שתלמידו של ז'יראר מסבסד חלקים גדולים מן האקוסיסטם הקטן הזה, אף שמרבית הדמויות הראשיות בו מעדיפות לשמור על עמימות אסטרטגית לגבי השאלה אם קיבלו בעצמם מימון מתיל, ואם כן - באיזה היקף. אבל תיל מתאים היטב לכמה מן

האלמנטים ההטרודוקסיים יותר ב"ימין החדש" הזה. אחד הרעיונות שנראה כאילו חילץ מז'יראר הוא דחיית העיקרון שלפיו הקפיטליזם מייצר תועלת אוניברסלית באמצעות תחרות כלכלית. "למעשה", הוא כותב בספרו **מאפס לאחד**, "קפיטליזם ותחרות הם הפכים. קפיטליזם מבוסס על צבירת הון, אבל בתחרות משוכללת דין הרווחים להיעלם"^[1]. תיל אוהב מונופולים: מוסדות גדולים, יציבים, חובקי כול, שאינם מוטרדים מיריבות ומן הסכנות הנלוות לה.

התנהגותו בפועל, כמשקיע, מספרת סיפור שונה. ההחלטה העסקית שנושאת את טביעות אצבעותיו המובהקות ביותר של ז'יראר היא ההימור בסך חצי מיליון דולר שהפך את פייסבוק למפלצת (ז'יראר תואר פעם כ"סנדק של כפתור הלייק"). תיל זיהה את הפוטנציאל של פייסבוק לשמש צלחת פטרי עצומה לזנים ויראליים חדשים של תשוקה מימטית, וזה בדיוק מה שנתנו לנו הרשתות החברתיות. אנחנו קונים את הבגדים שמשפיענים לובשים באינסטגרם. אנחנו מאמצים את הדעות שמטורפים יורקים בטוויטר. במיליוני חדרים בכל רחבי העולם, מיליוני בני נוער רוקדים עכשיו בשקט, לבדם, את אותה כוריאוגרפיה שלמדו בטיקטוק.

ההשקעה הזאת של תיל הפכה אותו לאדם עשיר מאוד, אבל אפשר לראות בה מעשה יוצא דופן עבור חסיד של ז'יראר. ז'יראר הטיף כל חייו נגד הסכנות הכרוכות בתשוקה המימטית, אותו כוח שטני שצריך לרסנו בכל מחיר. נראה שתלמידו הבולט ביותר למד ממנו שהתשוקה המימטית היא חומר חזק מאוד, ושאפשר לעשות הרבה מאוד כסף אם מתמסרים לחומר הזה ונותנים לו להשתולל. תיל לקח תמרוך אזהרה והפך אותו לספר הדרכה. נדמה שהשקעתו בימין החדש נעשית באותה הרוח.

הימין כמראה

מה בדיוק מחפשים חברי הקבוצה האידיאולוגית הרופפת הזאת כאשר הם קוראים את ז'יראר? יש כאן תשובה אחת מתבקשת: הימין החדש התגבש מתוך תגובת נגד כלפי הביטויים המוגזמים של פוליטיקת ה-woke. אבל התרעומת כלפי ה-woke היא תמיד קצת מביכה: האם אין לנו בעיות גדולות יותר מלוגו הקשת בענן של תאגיד כלשהו, או מהשתלמויות ברגישות חברתית ותרבותית במקום העבודה? לא לדידם של חסידי ז'יראר. עבורם, השאלות התרבותיות הללו מקודדות בכל הברה והברה בהיסטוריה שלנו.

חשוב מכך, ז'יראר מספק מבנה שבתוכו שמרנים - קבוצה שבדרך כלל אינה ידועה באהדה יתרה כלפי המדוכאים - יכולים למסגר את עצמם כקורבנות. בעיני עצמם הם נרדפים בידי הדת הפרוגרסיבית, מבוטלים בידי כת דיגיטלית זו או אחרת, נפגעים מפשיעה מתגברת, מוגלים מקהילותיהם. אם יציגו את התלונה הזאת במונחים מוסריים רגילים, הם עלולים להיתפס כבכיינים; אבל אם יפנו לז'יראר, יוכלו לעטוף את התרעומת שלהם בהילה סמכותית. ז'יראר הופך את התחושה הסובייקטיבית של קורבנות לתהליך אובייקטיבי שפועל בעולם.

זו דרך מחשבה מסוכנת, כפי שהבין ז'יראר עצמו. בכתבתו המאוחרת יותר הוא ציין שהמבנה הישן של האלימות הקולקטיבית יכול היה בהחלט לפעול באמצעות הדוקטרינה החדשה של דאגה למצוקת הקורבנות. "**התוקפן תמיד כבר הותקף**"; השעירים לעזאזל בימינו מואשמים לעיתים קרובות בכך שהם

סימנו אחרים כשעירים לעזאזל. באחד הראיונות של ז'יראר הוא התווה אפוקליפסה: "אפשר לחזות כיצד ייראה האנטיכריסטוס בעתיד - מנגנון של קורבנות על שיקריב עוד ועוד בשם הקורבן".

אחת התובנות החריפות ביותר של ז'יראר הייתה שאיננו שונאים זה את זה בגלל ההבדלים בינינו; אנחנו שונאים זה את זה דווקא מפני שכולנו זהים. אדורנו והורקהיימר הבחינו באותו דבר עצמו בשנת 1947. לדבריהם, האנטישמים "מתעבים את היהודים ובה בעת מחקים אותם בלי הרף. אין אנטישמי שאינו חש דחף אינסטינקטיבי להעתיק את מה שהוא תופס כיהודי. אותם קודים מימטיים משמשים שוב ושוב: נפנופי הידיים הווכחניים, נימת הקול המתנגנת [...] והאף". אנחנו מחקים את יריבינו, והופכים ליריב את מי שאנחנו בוחרים לחקות. כך בעצם יש לפרש את העובדה שכל יריביך הפוליטיים מתנהגים תמיד כצבועים עלובים.

רק הגיוני אפוא שהסוג החדש הזה של פוליטיקה ימנית, ששואלת באופן חופשי כל כך מן המסורת השמאלית, גם נטפלת באובססיביות נגטיבית שכזו לשמאל עצמו. השמאלנות, על פי חלק גדול מן הימין החדש, היא דוקטרינה שטנית ממש, שאינה מתבססת על דבר מלבד חשיבה קבוצתית ותאוות בצע ושנאה לחיים עצמם (המנגנון הוא דו-כיווני, כמובן: שמאלנים יתייחסו בזלזול מבטל לשמרנות הרגילה, אבל כאשר הימין מאמץ מונחים מעמדיים הם חוטפים התקפי זעם נוראים).

אולם זו גם חולשתו הגדולה של הימין החדש: הוא מתקיים רק כמראָה. הסוציאליזם המילניאלי, על כל נקודות התורפה שלו, עדיין עמד - להלכה לפחות - על כך שקטטות הרשת חשובות הרבה פחות ממאבקי עובדים; ואילו הימין החדש עוסק באובססיביות חסרת בושה במלחמות מים. אין מדובר בתנועה אידיאולוגית אמיתית, אלא בעמדה דיסקורסיבית שכמעט אין לה קשר לקווי המתאר של הפוליטיקה. היא תקועה במאבק לחיים ולמוות נגד להט-קורבן מיינסטרימי שמזמן אינו קיים באמת. כי בינתיים, הרגע הז'ירארדיסטי ההוא חלף. האיבות העזות של העידן ההוא החלו להיראות מטופשות; והניסיון לייצר שעירים חדשים לעזאזל נתקל בדרך כלל באדישות יגעה. רפובליקנים שממשיכים לרוץ על מצע של מלחמת תרבות כוללת מתקשים כעת יותר ויותר בסקרים.

אחרון התיאורטיקנים האקסצנטריים

במילים אחרות, כניסתו של ז'יראר לקנון הגיעה בדיוק ברגע שבו הוא הפסיק להיות רלוונטי במיוחד. אבל את ז'יראר תמיד היה קשה לסווג, בין שניסית לקרוא אותו כגורו עסקי, כחייל במלחמת התרבות או כפילוסוף רציני. האסופה החדשה שערכה הייבן מציגה את ז'יראר כהוגה נגיש, אולי כדי שיהיה קל יותר לקטלוג. בהקדמת העורכת היא ממסגרת את הספר באמצעות הרעיון הנדוש למדי שלפיו יריבות מימטית פירושה שכולנו משתייכים לצד הרודף. היא חותמת ברשימה ארוכה של "פתגמי רנה ז'יראר": "ההיסטוריה היא מבחן. האנושות נכשלת בו"; "אין איש שיכול לראות את עצמו כנקי מחטא". דברים כאלה. על רבים מהם אפשר לומר שהם נכונים. מעטים מהם מעניינים במיוחד.

האמת היא שז'יראר פעל מאז ומעולם במרחב ביניים מוזר, באזור הדמדומים שבין חוקרים באקדמיה ובין טיפוסים ששולחים לעיתון מגילות ארוכות, מודפסות במכונת כתיבה, עם התיאוריות הפרטיות שלהם בסוגיית גילן האמיתי של הפירמידות. ובכל זאת ראוי לקחת אותו ברצינות, לא ברגעיו הצנועים יותר אלא דווקא באלה שבהם הוא תמהוני במיוחד. המרתו לכדי הוגה מן הזרם המרכזי תסלק בסופו של דבר חלק גדול ממה שהופך אותו ראוי לקריאה. התובנות המרעישות ביותר שלו הן גם מטורפות במקצת - למשל, שהפוליטיקה היא הקרבת קורבן אדם באמצעים אחרים; שהאמנות והתרבות נולדו מתוך עינויים; שהפרשיות האכזריות ביותר בהיסטוריה אירעו משום שהמאויים העמוקים ביותר שלנו בעצם אינם פנימיים כל כך, ושכל דבר שמאפיין אותנו לקוח למעשה ממישהו אחר. ועד שנכיר בדחף הרצחני הזה, מקרים כאלה תמיד עלולים לחזור על עצמם.

ראו למשל כיצד מתאר ז'יראר את מקורות הכוח הפוליטי. אם חלק גדול כל כך בהיסטוריה הוא היסטוריה של ההמון, מאין באו המלכים? ז'יראר קובע שפעם הם היו כנראה מיועדים להקרבה. למנהיגים יש הילה אלוהית; הם מובחנים משאר החברה; הם מיישבים סכסוכים. בסופו של דבר הפסקנו להקריב את מלכינו. אבל אם מתחשק לכם לפעמים לקרוע את הפוליטיקאים שלכם לגזרים במו ידיכם, הסיבה היא שלכך הם נועדו מלכתחילה.

לפני מאה שנים, החיים האינטלקטואליים נשלטו בידי תיאורטיקנים מבריקים וכריזמטיים אבל גם אקסצנטריים במידה מסוימת, אנשים שהתאפיינו בראיית מנהרה, כמו ג' ג' פרייזר, רודולף שטיינר או זיגמונד פרויד. היום אין כמעט הוגים כאלה, ולכן עולמנו דל יותר. האם לא היה מעניין לו היו לנו מאות רנה ז'ירארים, שכל אחד מהם יפתח תיאוריה מאוחדת כבירה משל עצמו, שתפרש את כל ההיסטוריה באמצעות תובנה ייחודית אחת? האם לא יהיה זה מעשיר לחוות עשרות דרכים מעוותות מעט להבין את המציאות? והאם אין סיכוי שלפעמים יוכל הדבר להצמיח ולו רסיסי אמת?

פרויד צייר עולם שבו הכול מונע בידי הליבידו. פרייזר נתן לנו עולם שבו הכול תלוי בפוריות. אולי נדרשו משוגעים לדבר אחד כדי לזהות גורמים כאלה בבהירות. עולמו של ז'יראר קרוע בטירוף ובשנאתם של אנשים חלולים. אינני סבור שזה העולם שאנחנו חיים בו, לפחות לא כל הזמן. אבל נכון שהוא כזה לפעמים. וכפי שלמדנו, העולם לא תמיד נדרש להיות הגיוני; הוא יכול ללבוש צורה ז'ירארדיסטית. התהליכים שהובילו להצטברותן של גולגולות בערמות בטנוצ'יטלאן עדיין נמצאים עימנו. מתחת לכול ממשוך המנגנון המימטי לרחוש, והוא ממתין בסבלנות בין משבר למשבר. כשיגיע הקונפליקט האידיאולוגי הגדול הבא, הוא יהיה מאבק בין הדוידים.

הערות שוליים

[1][†] פיטר ת'יל, מאפס לאחד, בתרגום גיא עד, בן שמן: מודן, 2016, עמ' 31.

סם קריס הוא סופר ומסאי, חי בבריטניה.
